

ATELIER **RUIMTELIJKE STRATEGIE CIRCULAIR ZUID-HOLLAND**

Versnellingsweek 1, Provincie Zuid-Holland

november 2021

Versnellingsweek 1

Wat is dit?

Dit is het beeldende verslag van de eerste versnellingsweek van het project Ruimtelijke Strategie Circulair Zuid-Holland. Op 25 oktober 2021 werd afgetrapt met de eerste werksessie van de versnellingsweek van seizoen 1. In de werksessie doken we met de experts van de provincie in de ketens van de vier transitithema's. Waar is de meeste winst te boeken in de bestaande ketens? Wat is nodig om de ketens circulair te maken? En wat betekent dat ruimtelijk?

Gedurende de rest van de week zijn op specifieke onderwerpen en gebiedsgericht verdiepende gesprekken gevoerd met de vraag wat de ruimtelijke condities zijn voor de transitie naar een circulaire economie. De onderwerpen waarop verdiepende gesprekken zijn gevoerd zijn:

- > Haven en maritieme sector
- > Logistiek en retoursystemen
- > Greenports
- > Landelijk gebied en agrarische sector
- > Verstedelijkingsopgave
- > Bedrijventerreinen en maakindustrie

De eerste versnellingsweek werd afgesloten met een werksessie waarin de oogst van de versnellingsweek werd gebundeld in een lijst met conclusies en signalen.

De oogst van deze versnellingsweke kunt u teruglezen in dit beeldende verslag.

Alle tekst en beelden in dit verslag zijn onderdeel van de gezamenlijke zoektocht en heeft de status van werkmateriaal.

Jouw kennis is waardevol. Doe mee!

Het begint met samen de goede vragen stellen. Als we volledige circulair willen zijn in 2050 zullen er veel veranderingen moeten plaatsvinden in de manier waarop we bijvoorbeeld (ver)bouwen, produceren, werken en wonen. Door al deze veranderingen én om deze transitie mogelijk te maken gaat de inrichting van de ruimte ook mee veranderen. Maar hoe?

Onze hoofdvraag: Kiezen voor Circulair Zuid-Holland 2050 – Wat betekent dit ruimtelijk en kan de veranderende ruimte in Zuid-Holland onderdeel worden van de oplossing?

Heb je suggesties of wil je een bijdrage leveren? Denk en doe mee en neem contact op met het projectteam.

Over het project

Ruimtelijke Strategie Circulair Zuid-Holland is een project van Provincie Zuid-Holland in 2021 en 2022. Het is een gezamenlijke zoektocht onder aanvoering van een team van provincie, BVR adviseurs en Ecorys naar de ruimtelijke aspecten van de circulaire economie. We brengen de ruimtelijke aspecten in beeld van vier hoofdthema's van de circulaire samenleving in Zuid-Holland ten behoeve van handelingsperspectieven en beleidsvorming door de provincie. De ruimtelijke strategie is de uitwerking van het hoofdstuk 'fysieke leefomgeving' in de door GS en PS vastgestelde strategie voor een circulaire provincie: 'Samen Versnellen'.

Stellingen in Mentimeter

In 2050 is 10% / 50% / 100% van de grondstoffen in Zuid-Holland circulair.

- 1 - 10%
- 11 - 50%
- 4 - 100%

Het is moeilijk voor te stellen dat we in 2050 volledig circulair zijn. Daarom denken meerdere mensen dat we in 2050 50% circulair zullen zijn. 100% circulair is een doelstelling. Wanneer 50% van onze grondstoffenstroom in 2050 circulair is, dan hebben we al een mooi resultaat behaald.

Wat is belangrijker: nieuwe mindset of technologische innovatie?

- 2 - Technologische innovatie
- 13 - Nieuwe mindset

De mindset is belangrijker. Kun je hierin als beleidsmaker meer in doen? Technologische innovatie lijkt makkelijker te stimuleren. Een cultuur veranderen in de mensen is erg moeilijk. Maar een nieuwe mindset werkt niet zonder innovatie.

Circulaire economie heeft een eigen (extra) ruimtevraag
50/50

Hoeveel ruimte nemen de auto's nu in? Als je gaat autodelen, hoeveel ruimte neemt het dan nog in? Als je precies kunt leveren op het moment van de vraag, hoeveel ruimte heb je dan nog nodig? Is er dan nog behoefte aan opslag?

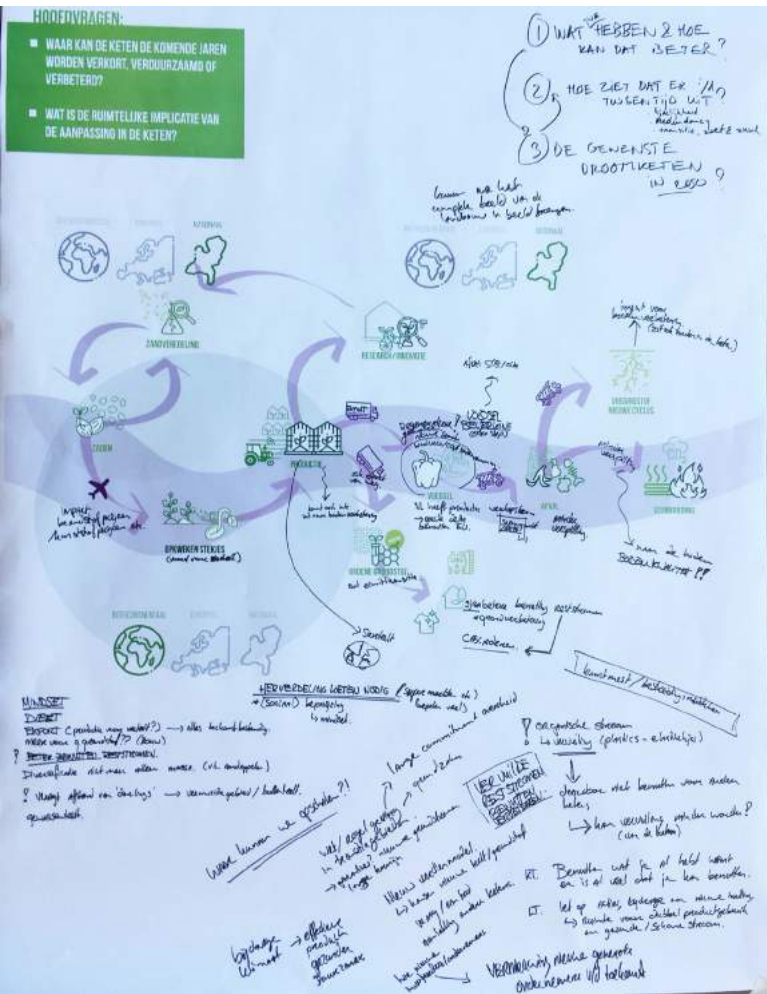
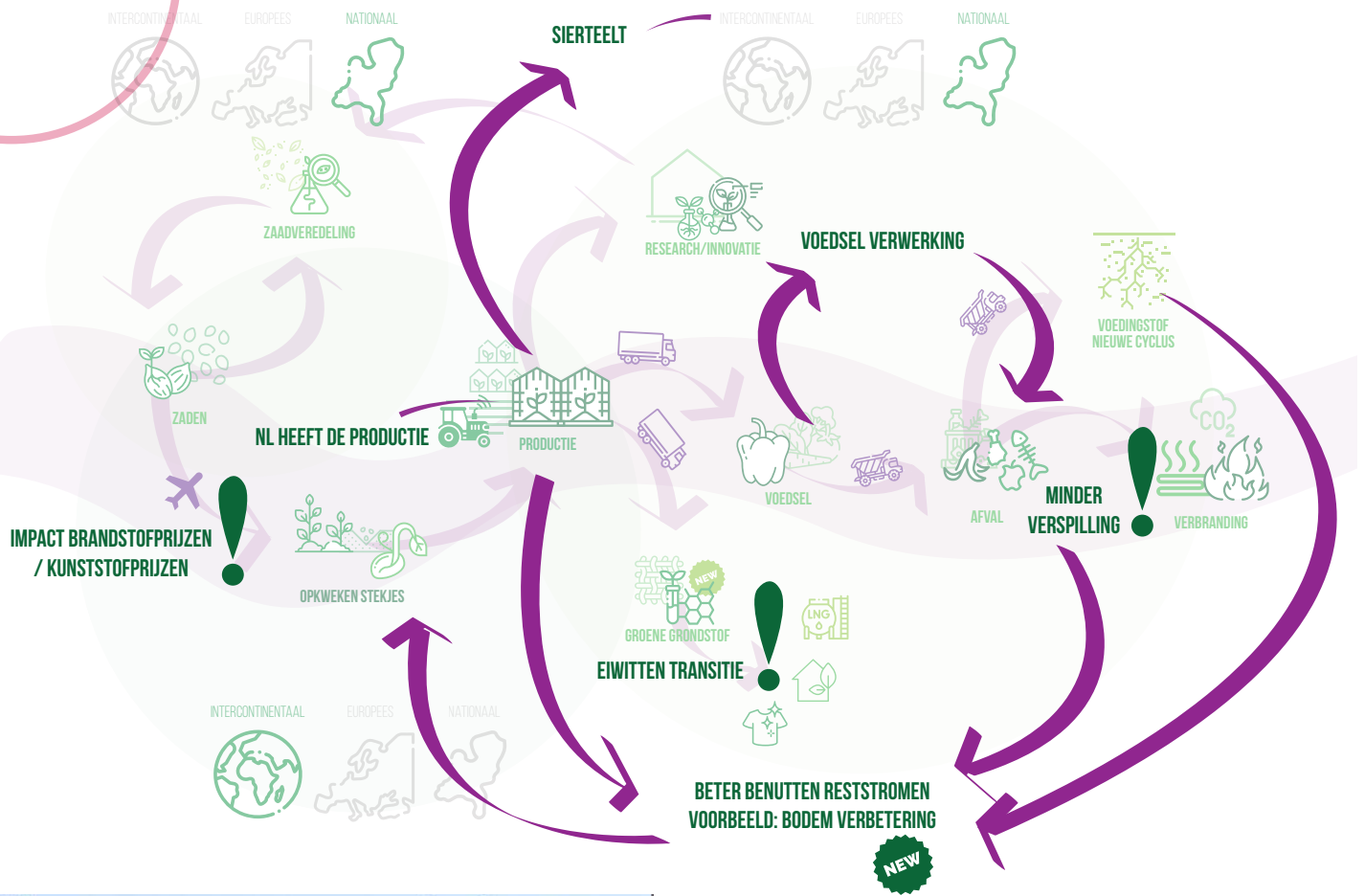
Voor nu hebben we nog veel voorraden aan grondstoffen en materialen die we kunnen recyclen. Alle retoursystemen gaan veel ruimte vragen, misschien dat er in de ene fase naar circulariteit meer ruimte nodig is dan de andere fase.

De Provincie Zuid-Holland kent momenteel veel import, waar gaan we alles telen als we voor bio-based gaan? Ook in het buitenland? Of richten we de gehele provincie hiervoor in?

Opening van de eerste versnellingsweek

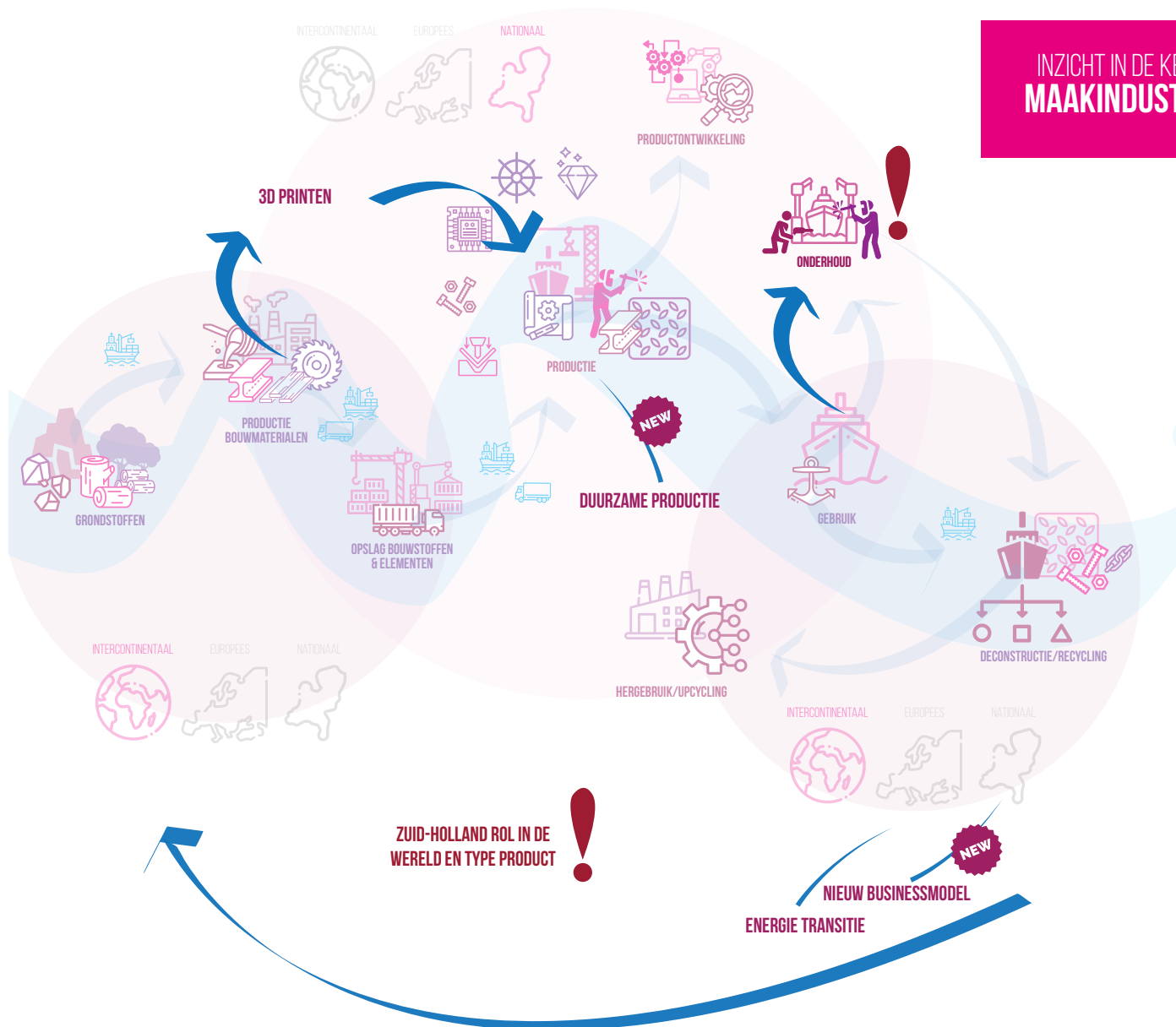

De ketens onder de loep

Opgehaalde kennis van de ketens van Groene grondstoffen en voedsel

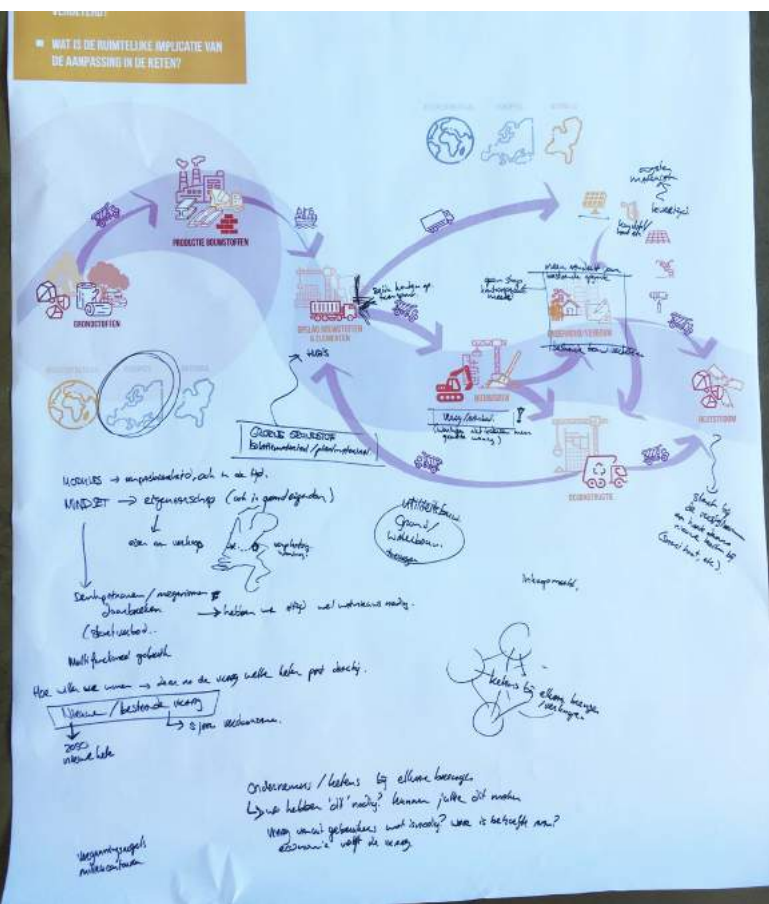
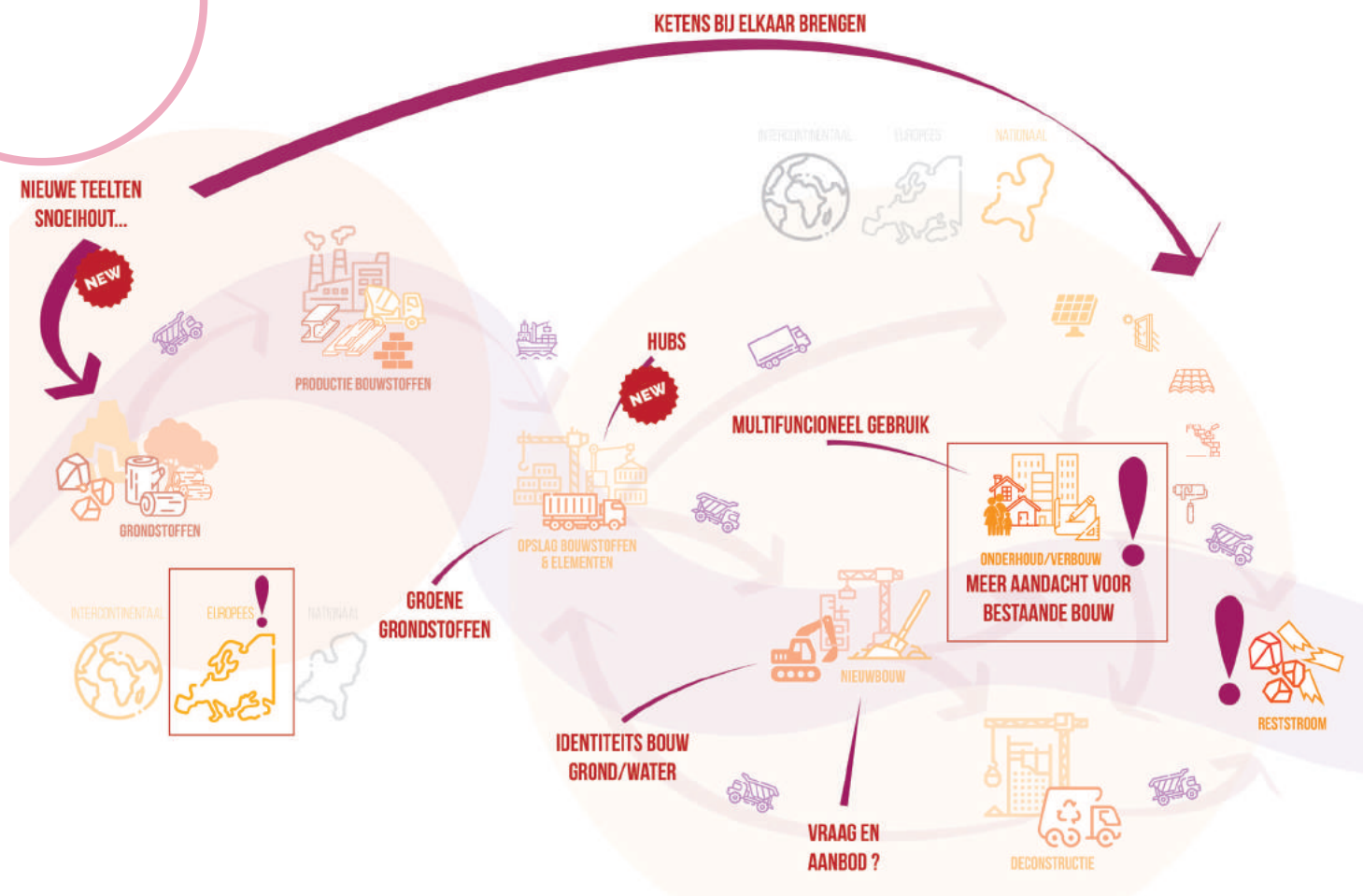
- > Potentie voor het beter benutten van reststromen uit de hele keten. In elke stap zit grondstof verlies dat nog niet wordt benut.
- > Nederland heeft een heel vruchtbare delta met goede productiegrond. Nederland heeft daarmee ook een belangrijke rol in de Europese voedselvoorziening.
- > Reststromen zouden en bijdrage moeten leveren aan het verbeteren van de bodem. Zodat de productiegebieden ook in de toekomst vruchtbaar en gezond blijven.

Opgehaalde kennis van de ketens van de Maakindustrie

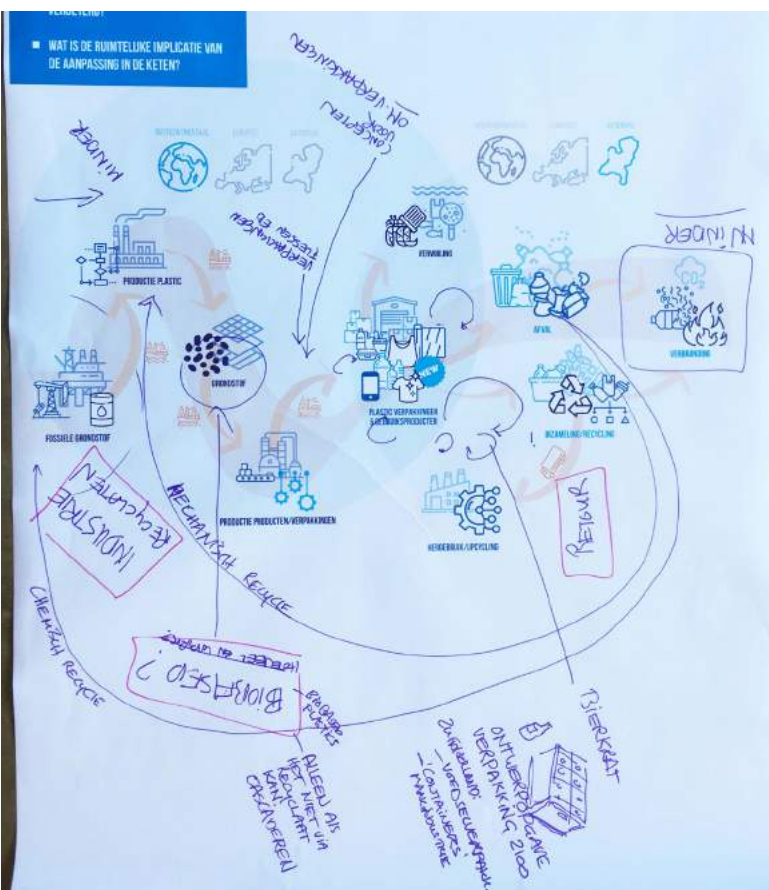
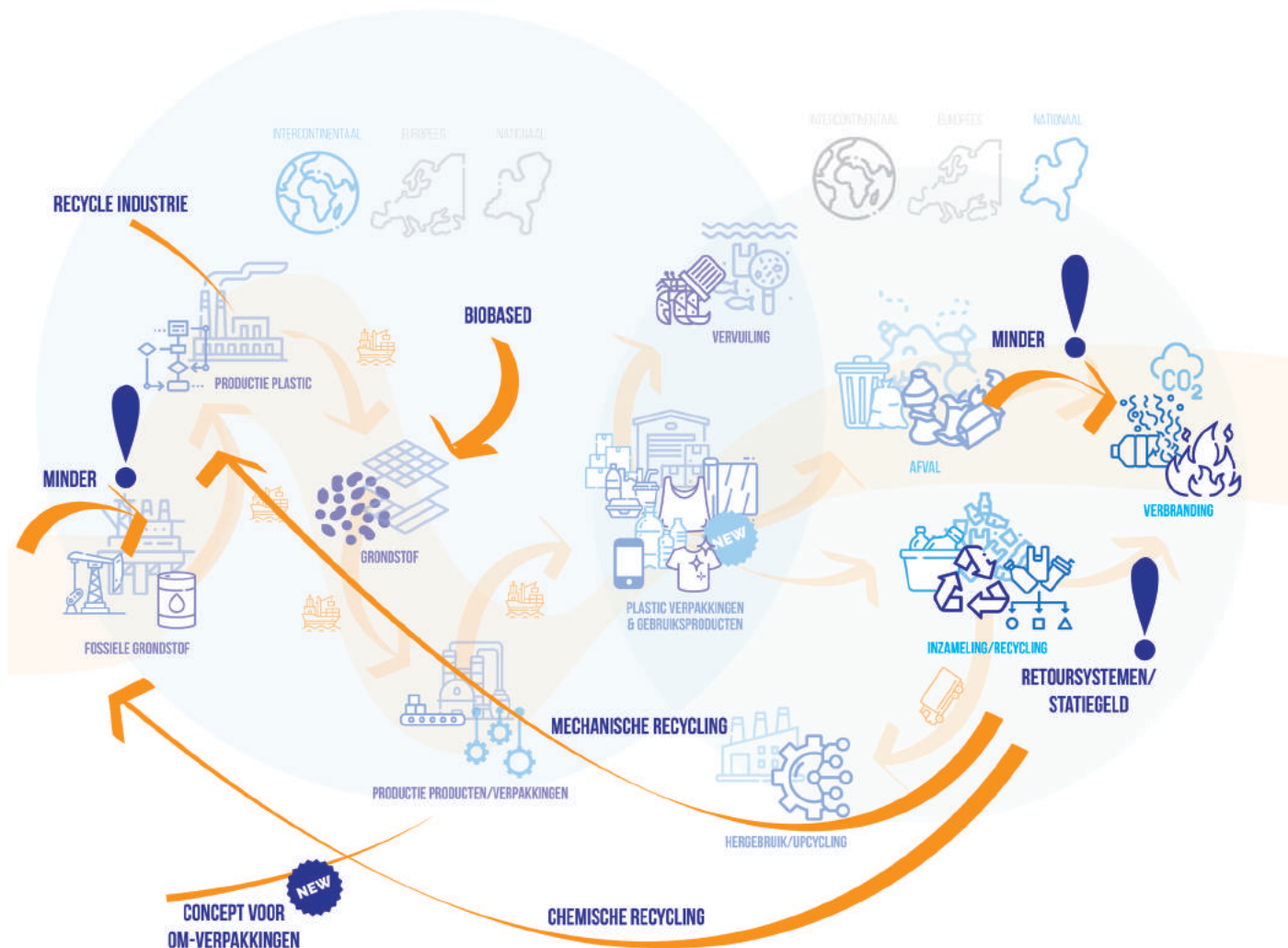
- > Verklein de stroom (reduce)
- > Meer biobased maken, maar wel specifiek (dus niet denken dat je de hele bouw kunt voorzien)
- > Zowel industrie als fijnmaziger ecosysteem zullen veranderen, retoursystemen
- > Nieuwe businessmodellen zijn nodig, welke maakindustrieën zijn typisch Zuid-Hollandse specialismen?
- > Hoger op de R ladder komen (oa reparatie, recycling)

De ketens onder de loep

Opgehaalde kennis van de ketens van de Bouw

- > Belangrijk om extra aandacht te even aan de opgave voor het bestaande vastgoed (onderhoud, verduurzaming en renovatie). Daar ligt de grootste opgave.
- > Er liggen kansen voor het gebruik van groene grondstoffen voor isolatiemateriaal in de verduurzamingslag van de bebouwde omgeving.
- > Circulair bouwen vraagt om een nieuwe mindset. Kunnen we in Nederland nog wel allemaal zo groot wonen? Kunnen gebouwen multifunctioneel worden gebruikt?

Opgehaalde kennis van de ketens van de Kunststoffen

- > Verminder de aanmaak van fossil-based plastics, maak het meer biobased
- > De hoeveelheid reststroom is groot: recycle in plaats van 83% verbranden, nieuwe industrie vraagt ruimte
- > Ontwikkel nieuwe (hergebruiks-)concepten voor om-verpakkingen met minder soorten kunststof
- > De retoursystemen vragen ruimte en logistiek

Ronde tafel gesprekken

Welke ruimtelijke typologieën zijn er voor de circulaire economie?

Ruimtelijke condities circulaire bedrijventerreinen en maakindustrie

De bedrijventerreinen in Zuid-Holland ervaren een hoge druk vanuit de woningbouw op de ruimte.

Momenteel bestaan de bedrijventerreinen in de Provincie uit 50-60% Logistiek en 20% uit MKB. Hoeveel procent moeten we reserveren voor circulariteit?

In de grootschalige productie en logistiek zit de grootste potentie om de transitie naar circulariteit te bereiken. Grote spelers zijn van belang. Maar ook kleine spelers die samenwerken in groepen. Clusters of valleys kunnen het afval en de grondstof van bedrijven bij elkaar brengen.

De ruimtelijke criteria voor circulaire bedrijventerreinen:

- > Gebiedsgerichte verschillen
- > Verschillende milieu categorieën
- > Verschillende type infrastructuur

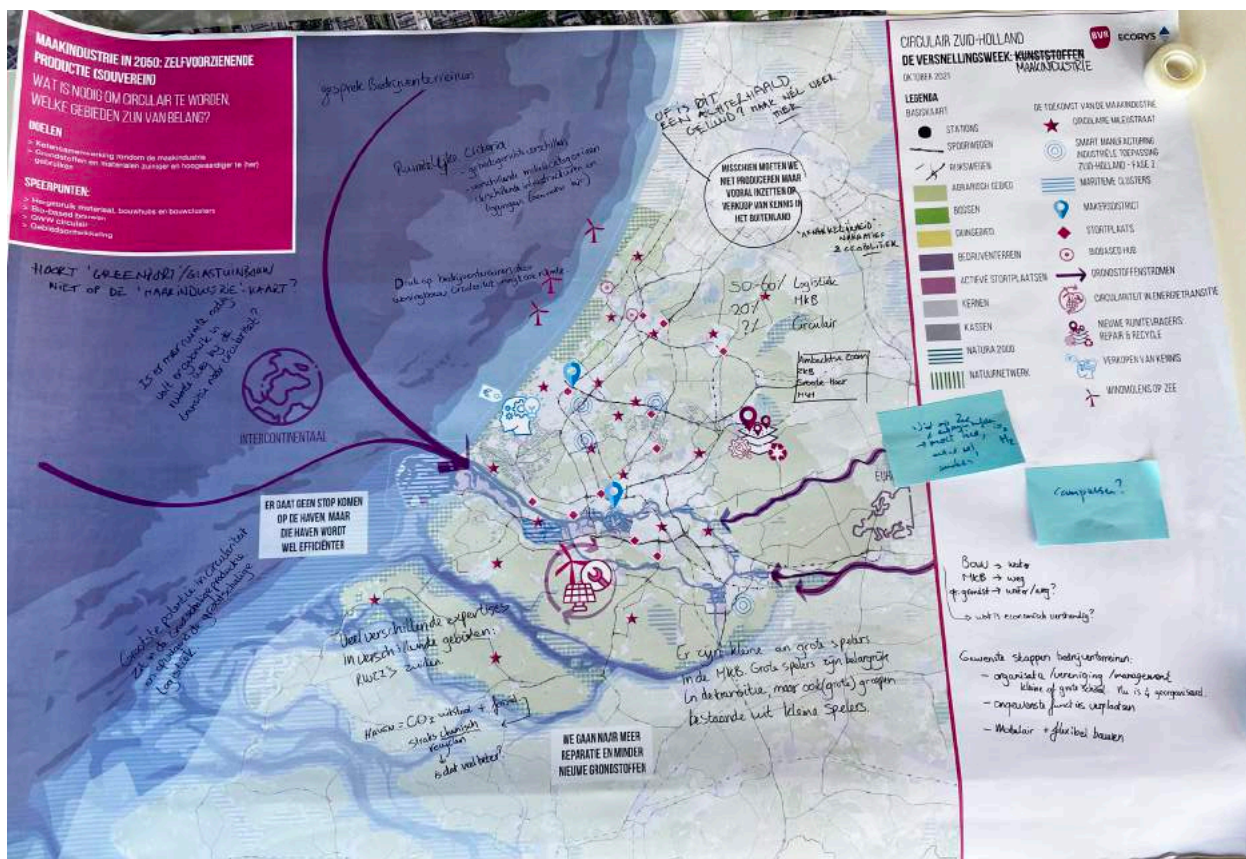
Wat zijn gewenste circulaire stappen om te nemen?

- > Organisatie van de bedrijventerreinen; vereniging/management. Momenteel is een kwart onderdeel van een organisatie.
- > Ongewenste functies verplaatsen van de bedrijventerreinen
- > Modulair en flexibel bouwen
- > Cross verbanden; vraagt om een verbinder

Een aantal genoemde referenties:

- > Ambachtse Zoom – Circulair Bedrijvenpark
- > ZKD – Belangenvereniging en stichting, onderhoudt contacten en samenwerkingen
- > Grote Haar – Duurzaam bedrijventerrein
- > M4H – Makers district woon-en werkmilieu circulaire projecten

Opgehaalde kennis ronde tafel gesprek bedrijventerreinen en maakindustrie

Ruimtelijke condities circulaire logistiek en retoursystemen

Logistieke groei en ruimtebeslag zijn complementair in balans en conjunctuurgevoelig (rente).

De logistiek en retoursystemen kunnen we onder verdelen in verschillende logistieke systemen:

- > Greenports
- > Rotterdamse haven
- > Nationaal en bovenregionale distributie
- > Digitalisering

Er is een dikke stroom (25.000 TEU per dag) een medium stroom van (horeca, kantoorartikelen, greenport) en een fijnmazige stroom. De fijnmazige stromen worden steeds groter, meer logistieke bewegingen, maar betekent het ook meer ruimte?

De logistiek van retail zoekt de nabijheid op van steden. Grote stap bereikt als deze logistiek elektrisch kan gaan rijden.

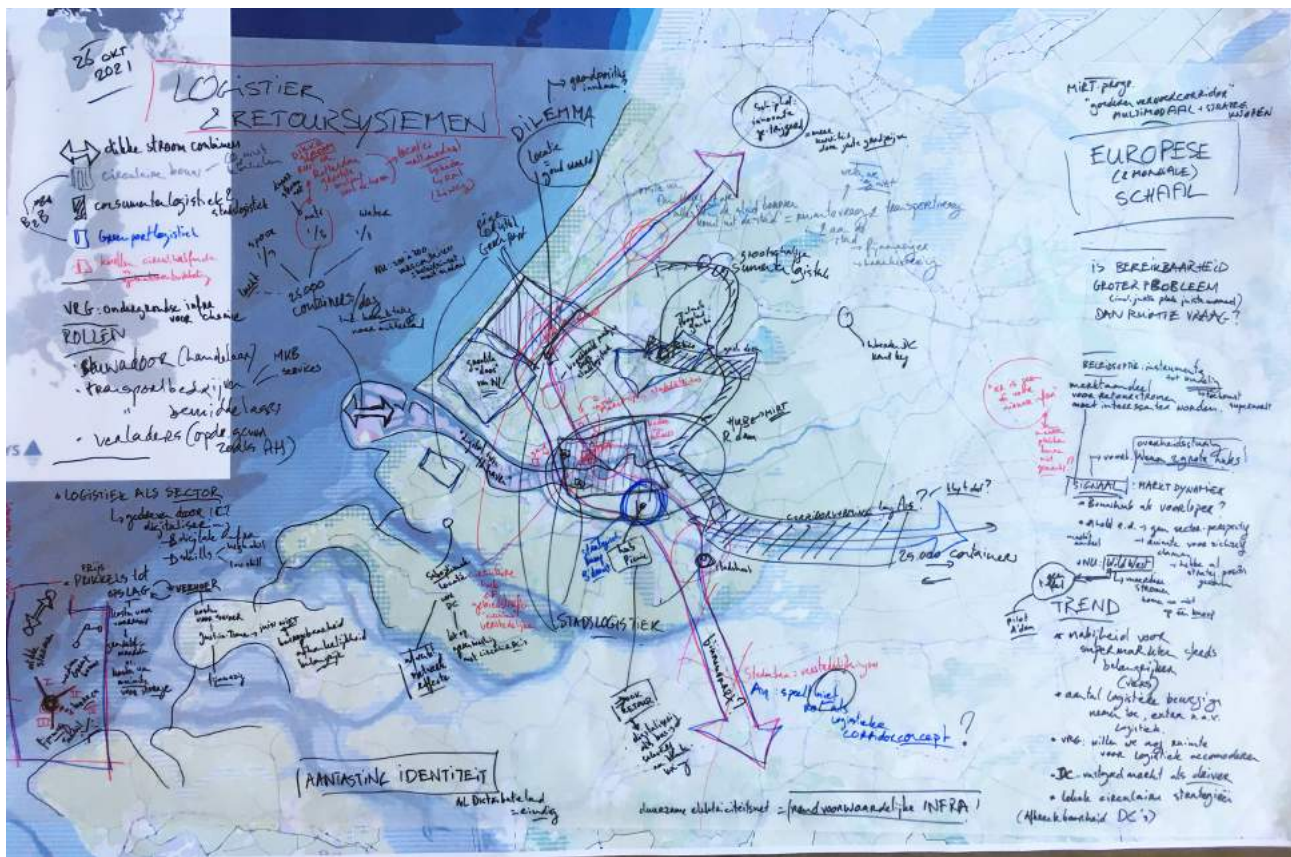
Digitalisering is de drijvende kracht, bewijst Picnic. Elektriciteit is een voorwaarde voor de circulaire ontwikkelin. Het net kan dat nu al niet leveren.

HMC4+ en woningbouw is een dilemma van nu. De druk vanuit het woningtekort op bedrijventerreinen is groot. Hoe dichtbij gaan we wonen bij een HMC4+ locatie?

Een aantal genoemde referenties

- > Logistiek freshport Ridderkerk-Barendrecht
- > Logistieke stadsdistributiehubs amsterdam
- > Project Topcorridors met de goederencorridors oost en zuidoost van mainport Rotterdam naar achterland EU (TENNET netwerk)

Opgehaalde kennis ronde tafel gesprek circulaire logistiek en retoursystemen

Ronde tafel gesprekken

Toekomst circulaire Greenports

In de tuinbouw sector gaat veel veranderen. De digitalisering, meer kennis, meer intensieve gestapelde teelten, hoge valorisatie en meer logistiek. Er zijn twee gebieden te onderscheiden: Greenport West-Holland: havengebied, eilanden en freshport. Het Oostland bestaat uit Boskoop, het bollengebied en Aalsmeer.

Om circulair te worden is het van belang om de teelten dichterbij elkaar te brengen voor de massa van de reststromen. (voorbeeld Chrysanten stelen, paprikastelen). Het water en energiegebruik vraagt om collectieve voorzieningen.

In de tuinbouw vraagt het verpakken en vers houden van voedsel om innovaties.

Het vernieuwen van de kassen om klaar te maken voor circulariteit levert een grote reststroom aan materialen op.

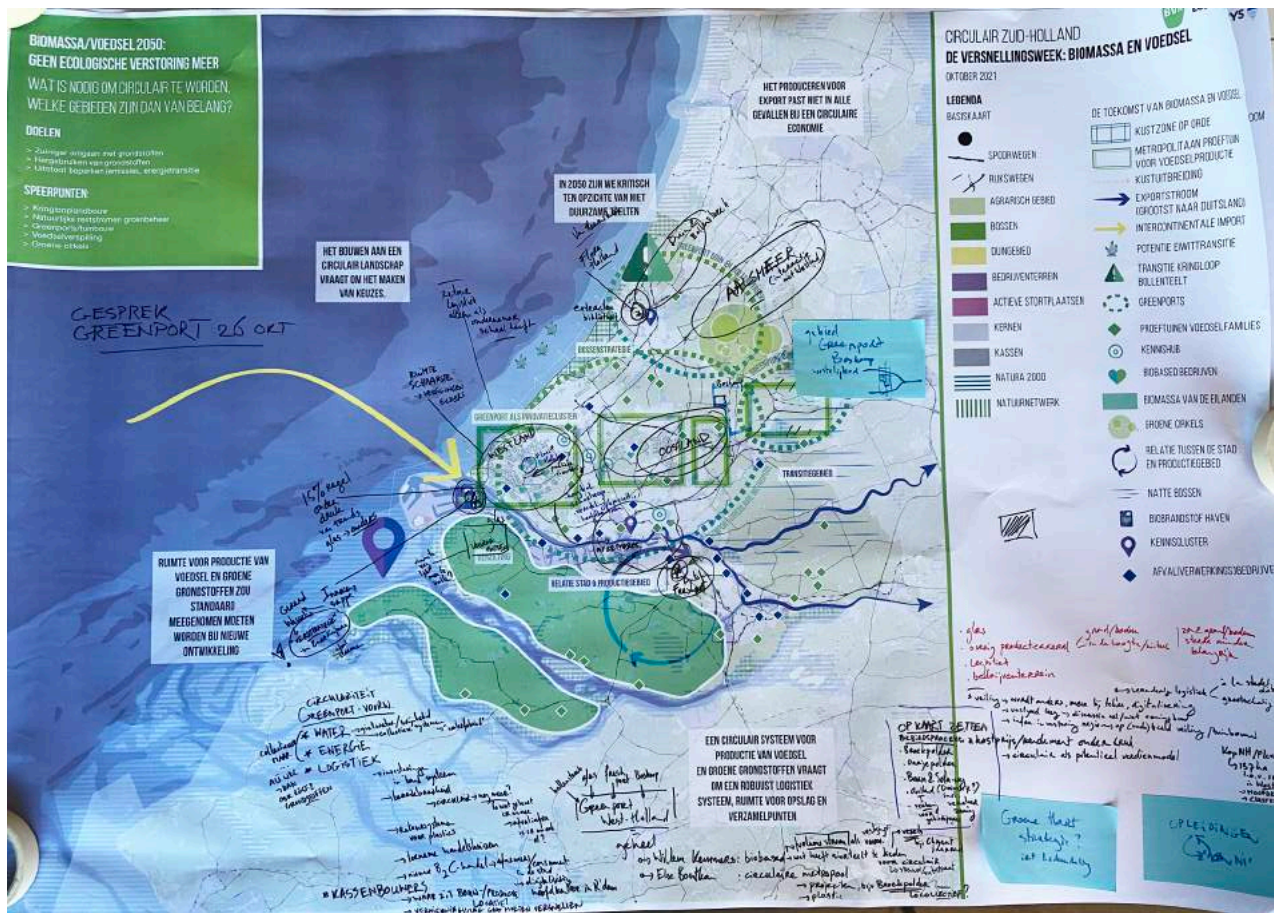
Gebiedsprocessen: Broekpolder, oranjepolder, Botaweg

Connectie Westland en Aalsmeer is er ook, met stapsteen bij Leiden.

Een aantal genoemde referenties:

- > Oranjepolder gebiedsontwikkeling
- > Bleizo logistiek en gebiedsontwikkeling Botaweg aalsmeer
- > Biobased plantenpotten teler in gouda met eigen retoursysteem
- > Boskoop: Vervangen van turf uit oostblok door ander recycle substraat.
- > Chrysanten- en paprikateelt en reststroom van stengels voor biobased producten zoals isolatieplaten
- > Gebiedsproces Broekpolder (naast reeds genoemde Oranjepolder en Botaweg)

Opgehaalde kennis ronde tafel gesprek circulaire Greenports

Verstedelijkingsopgave en circulariteit

Verstedelijkingsopgaven:

- > De uitbreiding van de randstadrail
- > Verstedelijkingsprogramma tot 2030: 170.000 woningen, rond knopen en gefaseerd.
- > Opknappen van stations en hiërarchie aanbrenge in sporen.
- > Investering in de sporen; viersporig
- > Sloop en renovatie van bestaande bouw

Mede door de stikstofcrisis en de tegemoetkomende implementatie van zero emissie zones voor bouwbedrijven en de logistieke sector, wordt deze transitie versneld. Hoe krijg je het voor elkaar?

Bouwhubs zowel als regionale opgave als tijdelijk en binnenstedelijk/stadsrand. Er is sprake van 30% snellere bouw door het beter organiseren van de ketens.

Een coöperatie die de bouwhubs zou organiseren en onderhouden voor bouwbedrijven, biedt toegang voor een gezamenlijke inventaris en voorkomt meerdere grote opslag- en

verwerkingslocaties. De overheid kan ervoor zorgen dat bedrijven gaan samenwerken. Ter referentie de gemeente Eindhoven. Zij geven een omgevingsvergunning af en stellen eisen: er is ruimte voor wie emissie loos kan zijn.

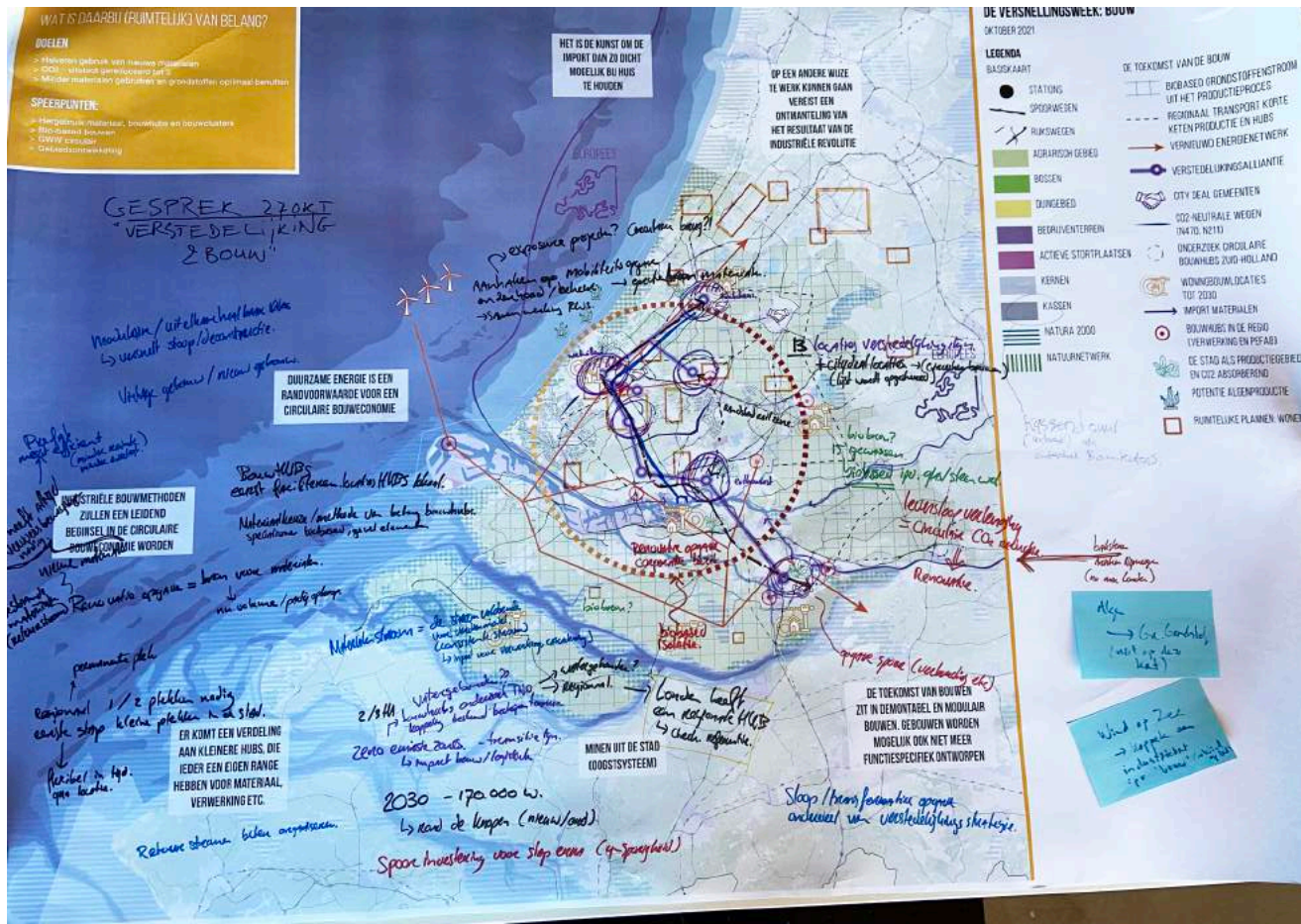
De sloop en renovatie van de bestaande bouw is een grote en dure opgave. Voer de renovaties uit met gebruik van bio-based en losmaakbare materialen.

Het veenweidegebied kent een opgave om te vernatten tegen de oxidatie. Gebruik deze opgave om het gebied in te zetten voor natte teelten ten behoeve van groene grondstoffen voor de bouw.

Een aantal genoemde referenties:

- > Bouwhub Londen
- > Bouwhub Wenen
- > Lage Weide – Bedrijventerrein industrie, bouw en logistiek. Duurzaamheid en circulariteit
- > Bouwhub Amsterdam – circulaire logistiek

Opgehaalde kennis ronde tafel gesprek verstedelijkingsopgave en circulariteit

Ronde tafel gesprekken

Landelijk gebied en circulariteit

De land- en tuinbouw beslaat zeker 50% van het grondgebied van Zuid-Holland. Momenteel gaat het zowel economisch als ecologisch slecht met de sector. Om weer vitaal te worden is een transitie vereist. Van volume gericht naar specifiek en duurzaam. Waarbij landschapsonderhoud kan zorgen voor een duurzame leefomgeving en voedselproductie in het landschap. De bereidheid bij de boeren en tuinders om het anders aan te pakken is er wel, maar ze hebben hier wel hulp bij nodig.

Drie normen in de transitie van de sector:

- > Natuurinclusief
- > Kringlopen sluiten
- > Korte ketens; waarbij waardering, erkenning en beleving onderdeel wordt en economische vitaliteit.

Momenteel werkt de Provincie al met KPI's (kritische Prestatie Indicatie). Het is een waardering op prestaties voor de kwaliteit van het bodemleven, waterkwaliteit etc. Strokkenteelt is een toepassing waarbij het bodemleven gezonder gemaakt kan worden (regeneratieve landbouw en herstel natuurlijke processen).

Een aantal genoemde referenties:

- > Mosselman – Strokkenteelt
- > Circulair Goeree
- > Graanwaard – Alblasserwaard en Hoeksche Waard
- > Puuur
- > De boeren van Dordt – verbinden van landbouw met stad

Opgehaalde kennis ronde tafel gesprek landelijk gebied en circulariteit

Haven en maritieme clusters

Het havengebied in Zuid-Holland (van de Maasvlakte tot Gorinchem) speelt als mainport een belangrijke rol in de internationale handel en is daarmee een belangrijke locatie op Europese schaal. De haven is een efficiënte logistieke knoop voor goederen en voor de energievoorziening.

De haven speelt een belangrijke rol in de energievoorziening van Nederland maar ook voor die van Europa. In de haven landt energieopwekking van zee aan, evenals de import van energiedragers (nu nog fossiel). Momenteel gaat 13% van het Europese energieverbruik door de Rotterdamse haven.

Fossiele grondstoffen als kolen en olie hebben een hoge energiedichtheid en kunnen daarom heel efficiënt, in een relatief beperkte ruimte worden opgeslagen. Duurzame energiedragers als waterstof en ammoniak (gassen) hebben een minder hoge energiedichtheid en vragen dus ook om meer ruimte voor opslag. Dat betekent dus een toenemende ruimtevraag voor opslag van energiedragers als we hetzelfde aandeel in energie dat door de haven gaat willen behouden.

Ruimte in de haven is schaars, watergebonden kades en waterdiepten zijn vestigingsvoorwaarden waar een beperkt aanbod van is. Wees zuinig op deze locaties en benut die ruimte alleen voor functies en programma dat echt aan het water moet liggen. Wat moet perse

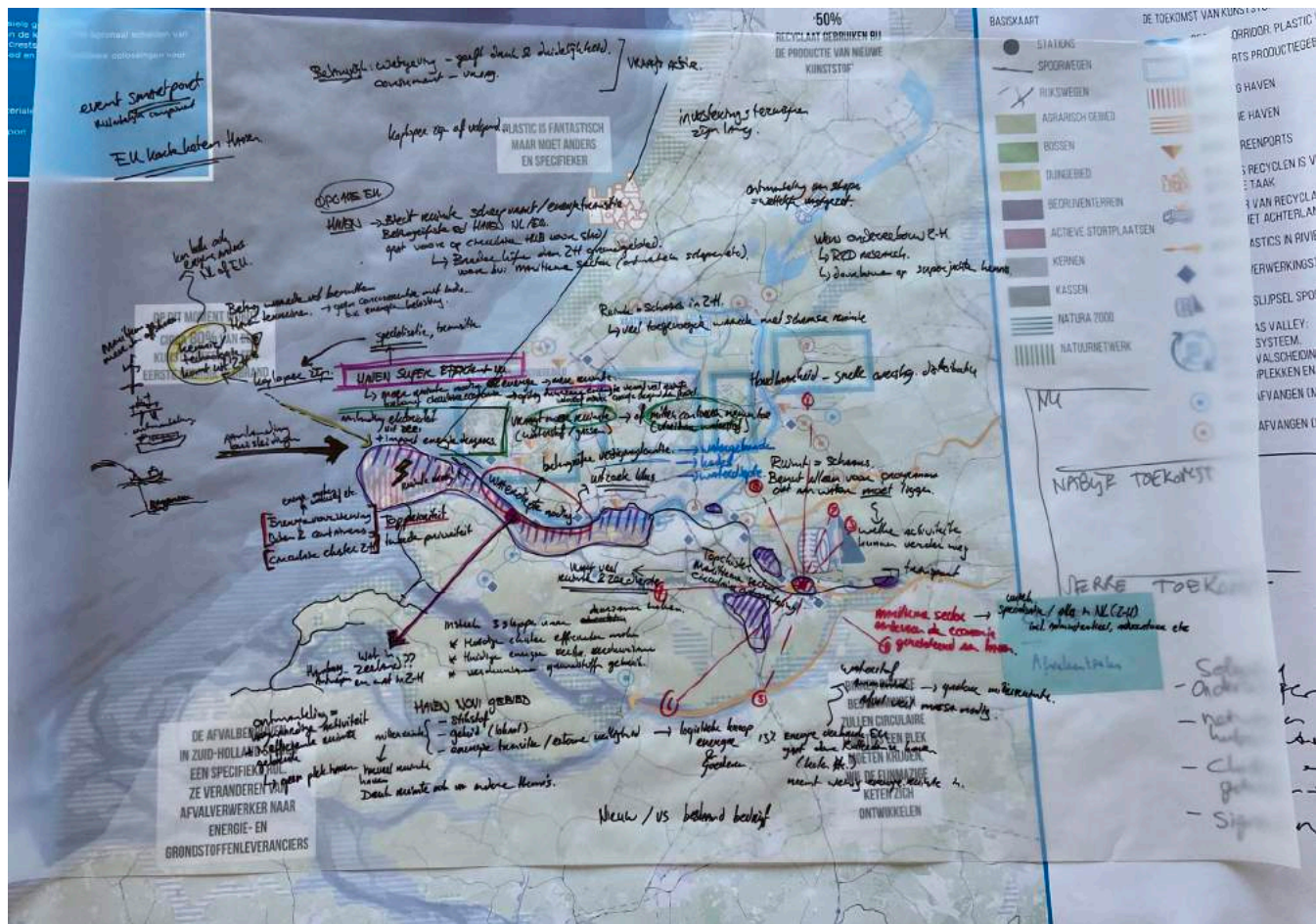
in de haven en wat kan ook op een andere locatie in Zuid-Holland of elders een plek vinden? Bijvoorbeeld aanleverende bedrijven voor de maritieme sector of ontmanteling (laagwaardige activiteit).

De topprioriteit voor de haven zijn de energievoorziening en de internationale handel (containers). Dat speelt op Europese- en wereldschaal. Een circulair cluster voor de provincie Zuid-Holland is daardoor niet de belangrijkste prioriteit als ruimtevrager in de haven. Uiteraard liggen er wel kansen om als sector stappen te maken in verduurzaming en circulariteit.

Verduurzaming van het havengebied is afhankelijk van zowel de vraag naar duurzame producten vanuit de consument als vanuit wet- en regelgeving vanuit de overheid. Duidelijkheid richting de sector is daarbij erg belangrijk. Daarnaast zijn investeringstermijnen in de maritieme sector lang. Bijvoorbeeld een binnenvaart schip kan vaak door twee generaties schippers gebruikt worden. Vernieuwing en verduurzaming in deze sector vraagt daarom veel tijd.

De maritieme sector is overigens niet alleen in de havengebieden te vinden. Verspreid door de provincie ligt een krachtig cluster van haven gerelateerde bedrijven. Een voorbeeld daarvan is het cluster rond de luxe scheepsbouw. Het Zuid-Hollandse cluster is in deze sector wereldwijd koploper in kennis en innovatie. Er ligt veel potentie om duurzaam door te bouwen op deze economie.

Opgehaalde kennis ronde tafel gesprek haven en maritieme clusters

Rode draden en vervolgvragen

Een succesvolle ontwikkeling van een circulaire economie is afhankelijk van een aantal kritieke factoren. Het sluiten van kringlopen vraagt nog tal van technische innovaties, bijvoorbeeld over het verminderen van verpakkingen of het vers houden van voedsel. Daarnaast is minstens zo belangrijk de mindset die nodig is. Het gedrag van mensen bepaalt in grote mate het succes en brede accepteren van de R-strategieën.

Kritieke economische factoren bij het circulair worden, zijn de volumes en continuïteit en beschikbaarheid van reststromen. Bijvoorbeeld biobased teelten leveren misschien maar in een kort deel van het jaar een oogst op. De beschikbaarheid van adequaat opgeleide arbeidsbevolking, de nabijheid van vraag en aanbod en de mogelijkheid van transport zijn daarbij ook noodzakelijke basis voor een florerende economie waarin duurzame businessmodellen kunnen bestaan.

Daarnaast is fysiek plek voor opslag en voorraadvorming nodig. Het is nog de vraag of die plekken centraal worden georganiseerd en beperkt voorkomen (zoals materialenhubs) of decentraal en verspreid in de provincie ontstaan (bijvoorbeeld erven). De huidige bedrijventerreinen lijken in elk geval kansrijke locaties waar circulaire activiteiten plaats kunnen vinden. Terreinen met milieucategorie 4+ zijn voor sommige circulaire activiteiten nodig, bijvoorbeeld bij de recycling van plastics.

Circulaire economie is een transitie die meebeweegt met andere transities zoals hernieuwbare energieopwekking/dragers, verregaande digitalisering en de aanwezigheid van een gezond natuurlijk systeem, bijvoorbeeld zoetwaterbeschikbaarheid en bodemkwaliteit in de landbouwtransitie. Kijkend naar Zuid-Holland zien we geografische en gebieds-specifieke kansen.

Elk gebied heeft een eigen landschappelijke context en ligging en dus mogelijke kansen op circulaire specialisaties: Het Groene Hart, de Waarden, de haven(s), de bedrijventerreinen, Greenports, de stedelijke gebieden, de zee, de Zuid-Hollandse eilanden. Iets om nader ontwerpend te verkennen.

De fysieke ruimteclaim is daarbij misschien niet groter of zelfs kleiner, maar de ruimtelijke beleving en het gebruik van plekken verandert. Het in beeld brengen van mogelijke effecten en het zorgen voor regie en sturing is zinvol vanwege de volgende redenen:

- > mogelijke gebieds-specifieke kansen (geen kansen missen)
- > nu al optredende concurrentie op schaarse vestigingsplaatsfactoren (strategisch kiezen)
- > het ontstaan van directe en indirecte effecten (wat doet mobiliteit, ruimtegebruik, milieudruk, sociaaleconomisch gebruik...)

Kennisvragen voor het vervolgonderzoek:

- > Welke locaties in Zuid-Holland zijn het meest kansrijk voor circulaire activiteiten?
- > De organisatie van een circulaire keten: gaan we uit van clustering en centrale organisatie of (ook) van spreiding en decentrale ordening?
- > Wat is een passende schaal en vorm voor rendabele retoursystemen? Picnicmodel, Petflesemballage, de schillenboer, de Wappfiets of de huidige afvaldienst?
- > Hoeveel depots, wasserijen en verwerkende plekken zijn er nodig?
- > Afstemming en samenwerking zijn misschien noodzakelijk en uit rentabiliteit vanzelfsprekend om te voorkomen dat ieder bedrijf voor zich gaat organiseren.
- > Hoe verminder je eigenlijk het gebruik van grondstoffen en materialen/producten en de bijbehorende reststromen (reduce)?

De deelnemers aan deze versnellingsweek waren:

Alexandra Kobeleva
Annette Kabel
Anouk Schönau
Arjan van de Lindeloof
Aty de Wolf
Bart Bomas
Bob van de Nol
Boudewijn Kuijl
Bowine Wijfels
Danique Nuiten
Eefke Schramade
Folkert Hottinga
Gert-Willem van Mourik
Hans Koot
Helmut Thoele
Henny Willems
Hilde Blank
Jeroen van Schaick
Jolanda van Schaick
Jonas Kolenberg
Jorick Boddeke
Justine Amelung
Manon van Duijn
Marloes Arkesteijn
Niels Peters
Pascal van Dam
Peter Verbon
Raymond Linssen
René Klein
Robert Tekke
Wijnand van Smaalen

Meer info?

Projectsecretaris:
Charlotte Ros - csa.ros@pzh.nl

Projectleider:
Jeroen van Schaick - j.van.schaick@pzh.nl

Colofon

Dit verslag is een weergave van de versnellingsweek van het eerste seizoen ten behoeve van het het project 'Ruimtelijke strategie Circulair Zuid-Holland'. Aan dit verslag kunnen geen rechten worden ontleend.

Rotterdam, november 2021

